

## XIVA XONI XONADONIGA MANSUB IJODKORLAR

**Bahodirova Ruxshona**

Ma'mun universiteti 24-2 “Tarix” guruhi talabasi

**Annotatsiya:** Xiva xonligi tarixida adabiyot va ilm-fanning rivojiga katta e'tibor qaratilgan bo'lib, xonlar homiyligida ko'plab ijodkorlar yetishib chiqqan. Muhammad Rahimxon Feruz, Shermuhammad Munis va Muhammadniyoz Mirzo Ogahiy kabi shoir va tarixchilar o'z asarlari orqali Xiva xonligining madaniy, siyosiy va tarixiy jarayonlarini yoritgan. Ularning ijodi nafaqat badiiy va tarixiy ahamiyatga ega, balki o'zbek madaniy merosining muhim qismini tashkil etadi. Ushbu maqolada Xiva xoni xonadoniga mansub ijodkorlarning hayoti, ijodiy faoliyati va madaniy taraqqiyotga qo'shgan hissasi yoritiladi. Tadqiqotda ushbu ijodkorlarning tarixiy asarlari va badiiy merosining bugungi kundagi ahamiyati tahlil qilinadi.

**Kalit so'zlar:** Xiva xonligi, Muhammad Rahimxon Feruz, Shermuhammad Munis, Muhammadniyoz Mirzo Ogahiy, adabiyot, tarix, madaniy meros, ilm-fan.

Xiva xonligi O'rta Osiyo tarixida o'ziga xos o'rin tutuvchi davlat bo'lib, uning madaniy va ilmiy taraqqiyotida ijodkorlarning hissasi beqiyosdir. Xiva xonlari o'z hukmronligi davrida ilm-fan, san'at va adabiyot rivojiga katta e'tibor qaratgan. Ayniqsa, Muhammad Rahimxon Feruz, Shermuhammad Munis va Muhammadniyoz Mirzo Ogahiy kabi ijodkorlar Xiva xonligi tarixida muhim rol o'ynagan. Ularning ijodi faqat badiiy qiymatga ega bo'lib qolmay, balki tarixiy va ijtimoiy hodisalarni yoritishda ham muhim manba hisoblanadi.

**Xiva Xonligi va Adabiyot.** Xiva xonligi XVI asrning oxiri va XX asr boshlarigacha mavjud bo'lgan davlatlardan biri bo'lib, uning madaniyati Sharq adabiyoti va islomiy ilmlar bilan chambarchas bog'liq edi. Xonlikning madaniy taraqqiyotida ijodkorlarning o'rni katta bo'lib, ular nafaqat o'z ijodiy merosini qoldirgan, balki tarixiy voqealarni qog'ozga tushirib, keyingi avlodlarga yetkazishda muhim vositachi bo'lganlar. Xiva xonlari orasida adabiyot va ilm-fan homiyligi bilan mashhur bo'lgan hukmdorlar juda ko'p bo'lgan. Xususan, Muhammad Rahimxon Feruz nafaqat davlat boshqaruvini amalga oshirgan, balki o'zi ham shoir bo'lgan. Uning she'riyati nafis va tasirchan bo'lib, o'zbek adabiyoti rivojida muhim rol o'ynagan. Uning shaxsiy kutubxonasi boy bo'lib, u yerda Sharq adabiyotining eng yaxshi namunalarini uchratish mumkin edi.

**Muhammad Rahimxon Feruz: Shoh va Homiy.** Muhammad Rahimxon II Feruz (1844–1910) Xiva xonligining eng yorqin hukmdorlaridan biri bo‘lib, adabiyot va madaniyat homiysi sifatida tanilgan. Uning davrida Xiva xonligi ilm-fan va madaniyat markaziga aylangan. Feruzning o‘zi ham ijodkor bo‘lib, “Feruz” taxallusi bilan she‘rlar yozgan. U Xiva xonligida adabiy muhitni rivojlantirish uchun ijodkorlarni qo‘llab-quvvatlagan, kutubxonalar tashkil qilgan va qo‘lyozmalarni ko‘paytirishga katta e‘tibor qaratgan. Feruzning davrida Xivada turli madaniy va ilmiy markazlar tashkil etilgan bo‘lib, ularning faoliyati madaniy taraqqiyotga ijobiy ta‘sir ko‘rsatgan. Aynan uning homiyligi tufayli Shermuhammad Munis va Muhammadniyoz Mirzo Ogahiy kabi ijodkorlar o‘z asarlarini yaratgan. Feruz nafaqat shoir, balki davlat arbobi sifatida ham adabiyot va ilmga alohida e‘tibor qaratganligi bilan ajralib turadi.

**Shermuhammad Munis va Uning Tarixiy Asarlari.** Shermuhammad Munis (1778–1829) Xiva xonligi tarixida alohida o‘rin tutgan ijodkorlardan biri hisoblanadi. U shoir va tarixchi sifatida mashhur bo‘lib, o‘z asarlarida Xiva xonligining siyosiy va ijtimoiy hayotini yoritgan. Uning eng mashhur asarlaridan biri “Firdavs ul-iqbol” bo‘lib, bu asar Xiva xonligining XVIII–XIX asr boshlaridagi tarixi haqida muhim ma‘lumotlarni o‘z ichiga oladi. Munis o‘z ijodida faqat tarixiy mavzularga e‘tibor qaratib qolmay, balki lirika janrida ham asarlar yaratgan. U Xiva xonligining siyosiy muhitini, xonlarning siyosiy faoliyatini, xalqning hayot tarzini yoritishda aniq va ishonchli manbalar keltirgan. Uning tarixiy yondashuvi keyingi avlod tarixchilari uchun muhim manba bo‘lib xizmat qilgan.

**Muhammadniyoz Mirzo Ogahiy: Adabiyot va Tarixiy Yozuvchilikning Ustuni.** Muhammadniyoz Mirzo Ogahiy (1809–1874) Xiva xonligining eng mashhur shoir va tarixchilaridan biri bo‘lib, u Munisning shogirdi sifatida tanilgan. Ogahiy Munisning tarixiy an‘analarini davom ettirib, Xiva xonligining XIX asrdagi tarixini qamrab olgan asarlar yaratgan. Uning eng mashhur tarixiy asarlari “Riyo‘z ud-davla”, “Jome‘ ul-vaqoye” va “Gulshani davlat” bo‘lib, bu asarlar Xiva xonligining siyosiy voqealarini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ogahiy faqat tarix yozish bilan cheklanmay, shoir sifatida ham katta shuhrat qozongan. Uning she‘riyati nafis uslubga ega bo‘lib, o‘zbek adabiyoti rivojida muhim o‘rin tutadi. U Xiva xonligida adabiyotning rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan va o‘z asarlarida insonparvarlik, adolat va bilimga intilish g‘oyalarini ilgari surgan.

**Xiva Xonligi Ijodiy Muhitining Ahamiyati.** Xiva xonligida ijodkorlar uchun maxsus muhit yaratilgani madaniy rivojlanishning muhim omillaridan biri bo‘lgan. Xonlar tomonidan adabiyot va san‘atga ko‘rsatilgan homiylik tufayli ko‘plab asarlar yaratilgan va madaniy meros boyitilgan. Ayniqsa, Muhammad Rahimxon Feruz davrida bu jarayon eng yuqori cho‘qqisiga chiqqan. Xiva xonligi davrida adabiyot, tarix va san‘atning rivojlanishi nafaqat shu davrga oid,

balki keyingi avlodlar uchun ham katta ahamiyatga ega bo‘ldi. Bugungi kunda Munis va Ogahiy kabi ijodkorlarning asarlari milliy meros sifatida o‘rganilmoqda va ularning asarlaridan ko‘plab ilmiy tadqiqotlarda foydalanilmoqda.

Xiva xoni xonadoniga mansub ijodkorlar o‘zbek adabiyoti, san’ati va tarixining muhim qismidir. Muhammad Rahimxon Feruz, Shermuhammad Munis va Muhammadniyoz Mirzo Ogahiy kabi ijodkorlar o‘z davrining eng yirik ma’rifatparvarlari bo‘lib, ular adabiyot va madaniyat rivojiga ulkan hissa qo‘shgan. Ularning ijodi Xiva xonligi davridagi madaniy muhitni yoritibgina qolmay, balki keyingi avlodlar uchun ham bebaho bilim manbai bo‘lib xizmat qilmoqda. Shu sababli, Xiva xonligi ijodkorlarining merosi nafaqat tarixiy, balki bugungi adabiy va madaniy muhitimiz uchun ham muhim ahamiyatga ega. Bu merosni chuqur o‘rganish va targ‘ib etish milliy madaniyatimizning yuksalishiga xizmat qiladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Rashidov, O. (2020). Ogahiy va Munis ijodi tahlili. Samarqand: Universitet nashriyoti.
2. Sultonov, B. (2017). Xorazm maqom san’ati tarixi. Toshkent: Sharq nashriyoti.
3. Allambergenov, S. (2015). O‘zbek adabiyotining taraqqiyot bosqichlari. Toshkent: Fan nashriyoti.
4. Bo‘riboyev, H. (2018). Xiva xonligi madaniy hayoti va ijodkorlari. Toshkent: Ma’naviyat.